

TE TIRITI O WAITANGI

Kaupapa Aronui

Tau
9-10

Taumata
5

Te Roa
E rua-e toru wiki

Ko Nga Kawai Kaupapa Hei Whakamatautanga

Tikanga me Nga Taonga Tuku Iho 5.2

Nga ahuatanga ka pa i raro i te kaupapa mahi tahi i waenganui i nga tikanga me nga iwi hoki.

Nga Hua o Nga Akonga

Anei Nga Whainganga Ma Nga Taurira:

- Ko te whakaingoa i nga tikanga i mahi tahi i mua atu i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi.
- Korerotia nga painga i puta ki nga Maori me nga iwi hou ki konei i puawai mai i roto i te mahinga tahitanga o o raua tikanga tuturu.
- Korerotia nga awangawanga i pa ki nga Maori me nga iwi hou ki konei i hua mai i roto i te mahinga tahitanga o o raua tikanga tuturu.
- Whakamaramatia mai he aha nga ahuatanga i pa ki waenganui o nga Maori me nga Pakeha kua noho ki konei i hua mai i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi.

Nga Whakahaere Hei Whainganga

Nga Uiuanga

Nga Hui O Nga Akoranga

Anei Nga Whainganga Ma Nga Taurira

- Me whakawhaiti, me mahi, a, katahi ka panui korero mo nga ahuatanga i heipu i te ra i mua i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi a, me nga ahuatanga hoki o te ra tuatahi i muri mai i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi.

- Me mahi tahi, a, me mahi roopu hoki i te taha o etahi atu.
- Me tuhi he wharangi korero e whakamarama ana i nga take na reira nei i uru mai ai te Ingarihi ki roto ki enei whakahaere.

Nga Whakaritenga

Te Whenua:

Niu Tireni

Nga Tikanga:

Kakano rua

Nga Tino Akoranga Mo Nga Roopu Tangata o Niu Tireni:

Nga tino ahuatanga i heipu mai i waho o te hitori o Niu Tireni.

Te Tiriti o Waitangi me tana mana hoki i raro i te kaupapa korero e meatia nei koiane te pukapuka matua o Niu Tireni, a, me nga momo whakamaori hoki i Te Tiriti o Waitangi mai i nga tau.

Ko Nga Rauemi i Whakamahia:

People in N.Z.'s history CD-ROM: The Treaty of Waitangi - An Historical Context.

© 2001 – Gardiner and Parata Ltd.

Ka taea enei kaupapa akoranga e whai ake nei ki te whakarereke, a, ki te whakatau ki a eke nga whakaakoranga ki te taima kua whakaritea, tae atu hoki ki te taumata, a, me te whakatinana hoki i nga hiahia o nga taurira.

He tuturu tonu te (SLO) Kaupapa Whakaakoranga o ia akoranga, a, me te anga atu hoki o ia akoranga ki nga take mo ia mahi hoki.

Akoranga Tuatahi: TIMATANGA

S.L.O Ma nga tauira e mahi takitahi ana, a, katahi ka mahi a roopu hoki e korero mai ana, a, e tuhi mai ana hoki i nga korero e whakaatu mai ana i o ratau mohiotanga ki Te Tiriti o Waitangi.

1. Whakamahia – Tapiri 1. Hoatu he kape ki ia tauira. Me oti tonu i nga tauira nga kaupapa o te pukapuka KTD.
2. Ina noho nga kahui tauira ki roto i te roopu iti, e taea e ratau te whakawhitiwhiti korero, a, ki te tuhi hoki i o ratau whakaaro ki runga te pepa e kiia nei he 'Newsprint'. Me pupuritia e te mahita nga pepa nei, a, ka whakapiri atu i nga pepa nei ki te pakitara, kia taea ai e nga tauira te whakahou i nga korero ina tipu ake o ratau mohiotanga me te tuku whakautu hoki mo nga pataitai. Ko te kaupapa e whaia ana e tenei mahi, ko te whakaoti i nga korero mo tenei wharangi, hei putunga mo nga korero tika hei whakatutuki i tenei aronui.
3. Ka ahei hoki i tenei wahanga ki te whakamohio atu ki nga tauira nga take e pa ana ki te CD-ROM. E tinana ai enei whakahaere kei runga tonu ano o te tohungatanga me te matauranga o te Tauira ki nga take hangarau, mena kare enei tohungatanga, mohiotanga ranei, ma te mahita tonu e arahi, ka kore, ka waihotia atu ma nga tauira tonu e whakahaere. He tino wa tenei ki te whakaako, a, ki te ako hoki ki te whakamahi CD-ROM. Tirohia te timatanga korero (Te Wahanga 1).
4. Mahi-a-kainga: Me tutuki i nga tauira he wharangi taitara, a, me nga pikitia e rite ana.

Tapiri 1: Te Kaupapa Mahi

Te kau meneti ka tukua atu ki a koe hei whakaarotanga mahau mo nga kaupapa e pa ana ki Te Tiriti o Waitangi, katahi ka whakaoti ai i tenei pukapuka KTD (mohio, whakaaro, kaore). Nau ake enei mahi. Kare hoki enei pepa e kohitia, a, kare hoki e makatia, na reira, kaua e maharahara mena kei te he o whakautu, a, kare ranei to mohiotanga i te tino pai rawa.

TE TIRITI O WAITANGI		
AKU E MOHIO ANA.	NGA MEA E WHAKAARO ANA AU KEI TE MOHIO AU.	NGA MEA KARE AU E MOHIO ANA, A, KOINEI HOKI NGA MEA HEI WHAINGA MAKU.
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*

Akoranga Tuarua: TIROHANGA ARONU

S.L.O Me whakatangia e nga taura he pikitia e whakaatu ana i tetahi tino ahuatanga, i tetahi whakahaere ranei e pa ana ki Te Tiriti o Waitangi, hei tirohanga ma te karahe mo nga taima e whakamahia ana tena ahuatanga, tena whakahaere hoki.

Nga mea e hiahiatia ana: he kapia, he pepa (he mea kara, a, he mea kare hoki ana kara), he pukapuka, he kutikuti me era atu momo mea o nga mahi toi.

1. Ka hoatu ki ia taura he kari he nama kei runga no te pukapuka Tapiri 2.1 (ko nga kari tino pai ko nga mea he kiri hou, a, kei roto hoki i nga kopaki e takoto ana). Ka ahei te mahita ki te tuku he kari tupurangi ki nga taura, ki te kore tena, ka ahei nga taura ki te whakaingoa he nama tupurangi ma ratau. He pai ke atu tenei whakahaere ki tera e whakaatu ana ki nga taura he aha nga kowhiri.
2. Ma ia taura e mahi he pikitia/ he whakaaturanga/ he kupu korero hei whakatinana he aha nga mea kua tuhia ki runga ia kari. Kia pai ai te takoto orite me te whakatopu o nga kaupapa mahi, a, kia pai ai te ahua o nga mahi e whakatakototia ana, me whakamahi te pepa A5. Me waiho hoki he wahanga kei raro o te pepa kia watea hei tuinga korero. Tera etahi taura ka hiahia kia awhinatia ratau i roto i tenei wahanga mahi. Ahakoa kotahi anake o nga mahi nei ka oti, kei te pai noaiho tena.
3. Mutu kau ana te mahi nei me hoatu e te mahita he kari he nama nei kei runga mai i Te tapiri 2.2 (he kirihou nei tona).
4. Me tuhia e nga taura nga wharangi orite/kianga orite ranei ki te waahi watea kei raro iho o a ratau pepa.
5. Me whakapiri rarangi haere nga pikitia ki te pakitara hei whakamatakitaki i nga mahi a te aronui nei, a, hei taura hoki hei tirohanga i roto i nga mahi a te aronui.

Mehemea he pakupaku te karaehe kia rua noa (neke atu ranei) nga mea kia oti i te taura kotahi. Mehemea he kaita ake te karaehe ka taea te mahi takirua, a, ka taea hoki te hoatu mahi ma nga taura kare nei ona hoa mahi, he upoko korero hei whakaotinga ma ratau, he rarangi mahi ranei mo te tau katahi, a, katahi ka whakapiri ki nga waahi tika o te pakitara.

E whai ake nei ko te ahua mo te Tirohanga Aronui:

TE TIRITI O WAITANGI – TIROHANGA ARONU

1850

1860

TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA
WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO

Tapiri 2.1

NGA WHAKAKITENGA A KANOHI			
1 Te tau 1000 AD He waka	2 1642 He paikarahe heremana	3 1769 He tangata e tu ana i Niu Tirenī	4 1770s-1800s He tohora, he kekeno, he rakau, a, he uru harakeke
5 1814 He mowhiti	6 1820s and 1830s He ripeka, he paipera, a, he whare karakia	7 1830 Kotahi mano rima rau nga tangata	8 1830 He tangata Maori tino pakari
9 1831 Te haki a te Wiwi	10 1833 He tangata kare ana pu	11 1834 He kaipuke kore haki	12 1835 He pukapuka tawhito
13 1840 He iwi kotahi tatau	14 1843-44 Kua turakina te pou haki	15 1843 Te taone o Nelson kei te Waipounamu	16 1852 He tangata e pooti ana
17 1853 He karauna	18 1859-60 Iwa tau	19 1862 He panui ' Mo te hoko'	20 1863 Nga herenga ringaringa a, me te ruma kei te whare herehere
21 1863 Toru miriona	22 1863-64 Pakanga	Nga Whakakitenga a Kanohi Mo Te Tiriti O Waitangi	

Tapiri 2.2

TE KIMI I TE HOA TAKIRUA O IA KUPU WHAKAUPOKO			
1 Ka u mai nga iwi o te Moana-nui-a-Kiwa ki nga takutai o Aotearoa.	2 Ka kite a Tasman i te whenua hou kei te taha hauauru o te Moana-nui-a-Kiwa.	3 Ka u mai a Kapene Cook ki Niu Tireni.	4 Ka haere mai nga heremana ki Niu Tireni ki te kohi hinu me nga kiri Tohora me nga Kekeno, a, ki turaki i nga rakau me te kohi harakeke hoki.
5 Ka kauhou a Samuel Marsden i tana kauhou tuatahi ki Niu Tireni.	6 Ka tae mai nga Mihana Mihinare, Weteriana, a, Katorika hoki.	7 Ka eke te kaute o nga Pakeha e noho ana ki Niu Tireni ki te 1500.	8 Ka whakaae a Te Rauparaha me te kapene o te kaupuke 'Elizabeth' ki te mahi tahi, a, na tenei ahuatanga i mate ai a Ngai Tahu.
9 Ko te wehi o nga iwi o Te Taitokerau tera ka u mai te kaupuke taua o nga Wiwi ki te kimi utu pea mo te ahuatanga i pa ki a Marion du Fresne i te tau 1772.	10 Ko James Busby te 'British Resident' tuatahi o Niu Tireni.	11 Ka tau ko tehea te haki tuturu mo Niu Tireni, te haki ma reira nei Ka mohiotia nohea nga kaupuke.	12 Kua hainatia te 'Declaration of Independence'
13 Ka hainatia Te Tiriti o Waitangi i te ono o Pepuere.	14 Ka turaki tonutia e Hone Heke te pou haki, a, ka kokiritia hoki e a ia a Kororareka.	15 Ka tu he pakanga i waenganui o nga iwi i haere mai ki konei noho ai me Te Rauparaha mo te whenua te take.	16 Ka whakatau te 'Constitution Act' ka ahei te tangata tane e rua tekau eka nei te kaita o ona ake whenua, ko te tangata tane ranei e rua tekau eka nei ona whenua riihi ki te pooti.
17 Ka whakaingoatia ko Te Wherowhero o Waikato hei kingi Maori tuatahi – koiane te timatanga o te kingitanga.	18 Na nga pakanga whenua i tu ai nga whawhai i roto o Taranaki mo nga tau e iwa.	19 Na te Native Lands Act i timata te take tuku taitara takitahi ki runga ki nga whenua. Ma tenei ahuatanga e neke ke atu ai te kaupapa hoko whenua.	20 Na te Suppression of Rebellion Act i whakamana te kawana ki te mauhere te hunga e kiia ana he tangata whakakeke, a, kare ke hoki enei tangata i whakawatia e te kooti.
21 Na te N.Z Settlement Act i whakamana te kawana ki te muru i nga whenua o te hunga whakakeke – e toru miriona nga eka o Waikato i murua.	22 I huaina a Te Wherowhero he tangata whakakeke – ka murua ona whenua a ka whakaekea hoki e nga ope hoia i haere mai ki Waikato mai i Akarana.	<u>Te Tiriti o Waitangi.</u> TE KIMI HOA TAKIRUA O IA KUPU WHAKAUPOKO	

Akoranga Tuatoru: TE TUTAKITANGA KI NGA MANUHIRI TUATAHI

S.L.O Me whakaingoatia e nga tauira nga manuhiri tuatahi i u mai ki Niu Tireni, a, me tuhi hoki he korero mo ratau.

1. Whakamahia te Tapiri 3.1. Tirohia te tekihana o te CD-ROM e pa ana ki nga iwi o Te Moananui-a-Kiwa (Te Wehenga 2). Me kape nga korero, a, me whakatutuki hoki nga korero o taua wharangi. Ka taea enei korero ki te puru ki runga OHT (hei konei puta ai nga korero i te wa e tirohia ana e nga tauira te CD-ROM). Kia horo tonu te maka i nga mahi, a, me maka a roopu.
2. Whakamahia te Tapiri 3.2. Tirohia te tekihana e pa ana kia Tasman me Cook (Te Wehenga 3). Me kape nga korero, a, me whakatutuki hoki nga korero o taua wharangi. Korerotia nga korero, a, katahi ka maka a roopu i nga mahi kua oti.
3. Whakamahia te Tapiri 3.3. Tirohia te tekihana o te CD-ROM e pa ana ki te tutakitanga (Te Wehenga 5). Whakaotia te wharangi o te P.M.I. Me whakapau pea he taima ki te whakamarama ki nga tauira me pehea te whakaoti i tenei wahanga. Ma konei ka puta etahi kaupapa pai rawa atu hei timata i nga take hei kororerotanga.

Tapiri 3.1

Ka mutu te tiroiro ki nga tekiana e rite ana o te CD-ROM (mo nga iwi o te Moananui-a-Kiwa), whakautua enei pataitai e whai ake nei.

Tuhia o whakautu.

KA TAE MAI NGA IWI O TE MOANANUI-A-KIWA KI NIU TIRENI NOHO AI

1. Ka hia te roa inaianei i te taenga tuatahitanga mai o nga iwi o Te Moananui-a-Kiwa ki Niu Tireni nei?
2. He aha te tikanga o te ingoa Aotearoa?
3. Korerotia mai he pehea te takatu a nga Iwi o Te Moananui-a-Kiwa ki ta ratau noho ki Niu Tireni nei (he ahuatanga uaua, he nohonga pai ranei?). Whakamaramatia mai o whakautu.
4. Tokohia te kaute o nga iwi o Te Moananui-a-Kiwa i Niu Tireni i te tau 1642.
5. Mehemea koe no Te Moananui-a-Kiwa, a, ka tutaki a kanohi koe ki te tangata Pakeha mo te wa tuatahi, ka pehea o whakaaro mo tenei tutakitanga?

Tapiri 3.2

KA HAERE MAI NGA KAITORO PAKEHA KI NIU TIRENI

O nga momo whakautu kei raro ake nei, tohua te mea tika hei whakakapi i te pepa nei.

NGA KORERO	ABEL TASMAN	LT. JAMES COOK
Nohea ake a ia?		
He aha te tau ka u mai a ia ki te whenua e mohiotia nei i enei wa ko Niu Tireni?		
I u mai a ia ki whea?		
He aha te tino mahi i tukua mai e a ia ki Niu Tireni?		

Tohuria te whakautu tika mai i nga kupu e whai ake nei.

Turanganui-a-Kiwa (Gisborne)	1942
Hanga Mapi o te takutai o tenei whenua	Holland
Taitapu (Golden Bay)	I whakaingoatia tenei whenua ko Staaten Land
1769	Ingarangi

Tapiri 3.3

HE P.M.I – HE WHARANGI MO NGA TUTAKITANGA TUATAHI

Ka mutu to titiro ki te tekiana tika o te CD-ROM whakaotia te wharangi e whai ake nei.

Tuhia nga korero e whai ake nei.

1. Ko te tikanga o te reta “P” he “Plus”. He aha nga hua pai i puta mai i te wa o tenei tutakitanga?
2. Ko te tikanga o te reta “M” he “Minus”. He aha nga kino i puta mai i te wa o tenei tutakitanga?
3. Ko te tikanga o te reta “I” he “Interesting”. He aha te mea i kitea e koe na reira nei koe ka whakaaro, a, ka hiahia hoki ki te kimi i nga korero i tua atu o enei, a, ki te kimi i nga korero whakamere ranei, ara, ehara anake ko nga korero pai, ko nga korero kino ranei.

KIA MAUMAHARA KO TE MEA NUI KI A TAEA E KOE TE WHAKAMANA TE TAUTOKO RANEI I O WHAKAUTU!

AKU WHAKAARO MO TE TUTAKITANGA TUATAHI I WAENGANUI O NGA MAORI ME NGA MANUHIRI

NGA PAINGA	NGA HENGA	NGA WHAKAMERE
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*

**Akoranga Tuawha: NGA MEA I TUKUA ME NGA MEA I RIRO MAI I
  TENA I TENA O NGA IWI**

S.L.O	Ka kowhiria, a, ka tuhia hoki e nga tauira nga mea i kitea e ratau i roto i nga matapuna kitenga a whatu hei whakatakoto whakaaro mo te noho tahi a te Maori me te Pakeha.

1. Whakamahia te Tapiri 4:1. Tirohia te CD-ROM ara te tekiana e kiia nei 'Nga Kaupapa Apo 1770-1800' (Te Wehenga 6) me whakaotia e nga tauira te pepa nei. Ki te whakamahia te OHT kare e moumou nga moni me nga pepa hoki, engari mena ko te hiahia kia kapetia e nga tauira nga korero, katahi ka roa ke atu te kaupapa mahi.
2. Hei whakarapopoto, a, hei tino whakaputa hoki i nga painga o tenei nohonga tahitanga, kei nga hua i puta tetahi ki tetahi, heoi me whakaoti te Apiti 4.2 ka taea tenei mahi ki te whakahaere a roopu, katahi ka whakaoti ki runga te papa tuhituhi, katahi ka kape ki roto i nga pukapuka mahi.

Tapiri 4.1

Hei whakaoti i nga wharangi e whai ake nei rapua te kupu tika mai i nga rarangi kupu.

NA NGA MAORI ME NGA PAKEHA I TAPAE, A, ITANGO RAWA HOKI I WAENGANUI ANO I A RAUA TAE ATU HOKI KI NGA KAUPAPA MAHI I WHAKARITEA HEI MAHI MA RAUA

No te hokinga o _____ ki Ingarangi he tino nui rawa atu te ngakanui mo nga korero mo a ratau haerere haere ki _____. Me te mea nei he tokomaha tonu nga _____ mo _____.

I nga tau 1770s me nga tau 1880s e wha nga tino rawa e hiahiatia ana e nga Ingarihi _____. I te tuatahi ko nga _____ hei mahi taura. Kei Niu Tireni hoki nga tino _____ nunui, hangai tonu te tu, a, kare he kaupeka, a, he pakari hoki. Ko te mea whakamutunga ko te haere mai a nga hunga patu kekeno, a, patu tohora hoki ki te kohi hinu me nga kiri hoki o nga _____ me nga _____.

Na te tokomaha o nga kaipuke i whakaturia ai he _____ ko _____ te ingoa. Ko te ingoa o tenei taone kei roto o Pewhairangi i enei ra ko _____. I te nuinga o te wa kii tonu te aka i nga _____.

Ko nga Pakeha me nga Maori ka _____ rawa, a, ka _____ a, he pai noaiho te whanaungatanga i waenganui i a raua. He _____ nga whakaritenga i waenganui i a raua ahakoa i etahi wa ka whai tetahi kia raru i a ia tetahi o raua. Engari ia i te nuinga o te wa ka puta nga _____ ki te mahi tahi o te tangata whenua me nga Pakeha.

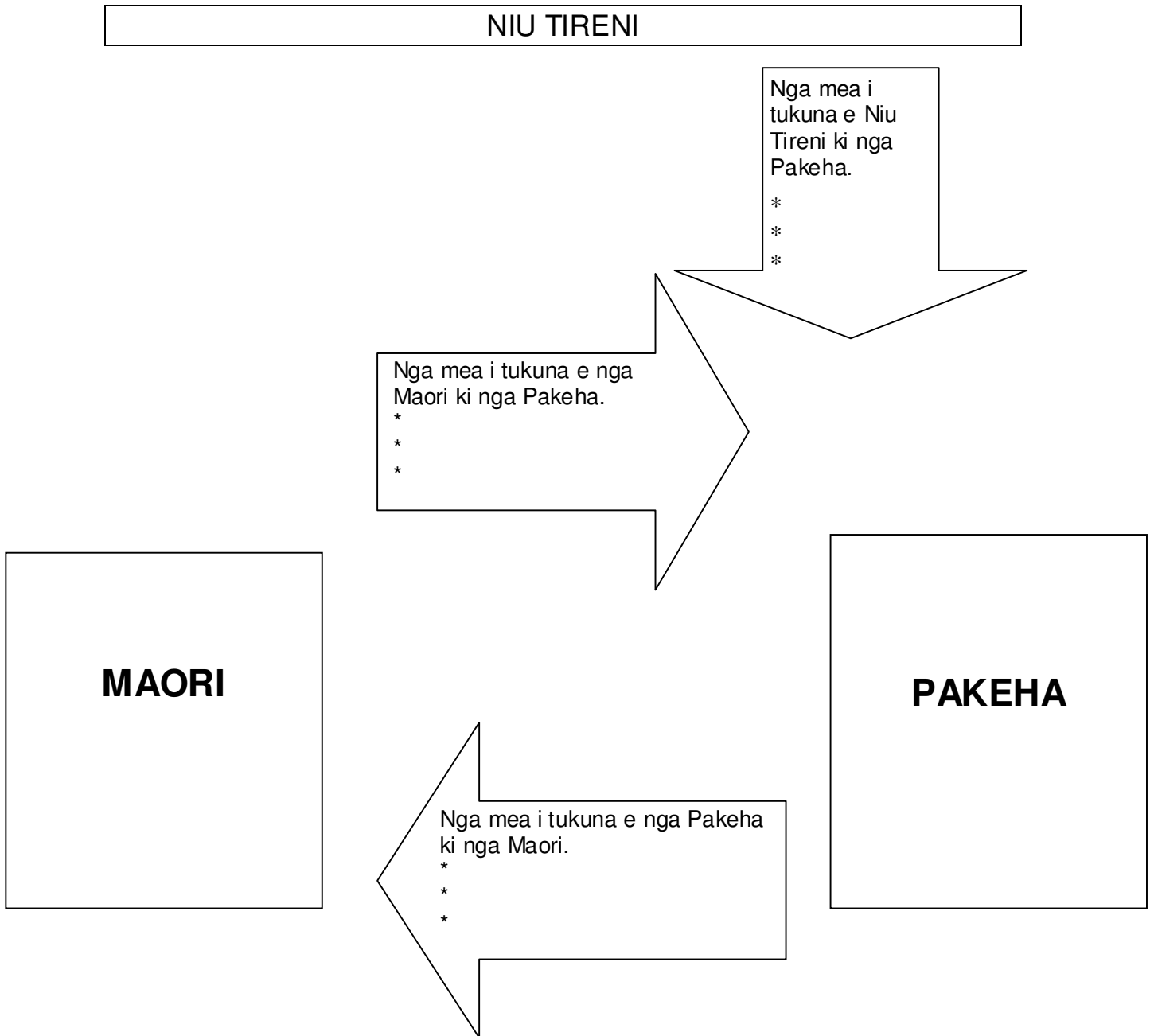
Rapua i waenganui o enei kupu e whai ake nei nga kupu tika mo nga mahi kei runga iho nei:

Niu Tirenī	kaipuke	kekeno
ngira tuitui	painga	Russell
kaitoro	rakau	utu tika
Kororareka	wha	tohora
whakaritenga mahi	nohonga	mea angitu
hoko/hokohoko	harakeke/ harareke	
tohunga hanga rawa/tohunga whakatipu rawa		

Tapiri 4.2

Whakamahia te CD-ROM, a, me whakamahi ano hoki ohou ake whakaaro hei whakaoti i tenei huhuatanga. Whakaarotia he aha nga rawa me nga whakaritenga mahi i tukuna atu, a, i tukuna mai tetahi ki tetahi.

Akoranga Tuarima: KO BUSBY ME TE DECLARATION OF INDEPENDENCE

S.L.O Me kimihia e nga tauira nga korero mo James Busby, a, katahi ka ata titiro ano he aha ana mahi i mahia mo nga kaupapa torangapu, a, he aha hoki nga hua o ana mahi e pa ana ki te hitori o te noho a te tangata ki Niu Tireni.

1. Tirohia te CD-ROM 'British Deploy James Busby' (Wehenga 9 – nga mea tuatahi, tuarua, tuatoru ranei). Whakaotia te wahanga mahi, ara 'Tukitukia i te Tuhinga Ngaro' kei te Tapiri 5.1. Me tuku tenei wahanga mahi, a, me tuhia hoki e nga tauira ana korero ki runga tonu i te wharangi pepa nei, no te mea he tino uaua te mahi tukituki i nga tuhinga ngaro ki runga i te papa tuhituhi ki te OHP ranei. Ka ahei tenei hei mahi whakataetae i waenganui i nga tauira, a, he utu paku ka hoatu ki te mea wikitoria.
2. Tirohia te CD-ROM 9.3. Whakaotitia te mahi kei roto i te Tapiri 5.2.
3. Tirohia te CD-ROM 9.4 me 9.5. Kia tino tupato tonu te mahi whakahaere i tenei wahanga no te mea he tino uaua rawa tenei pukapuka mena ka whakahaeretia i waenganui i nga roopu tauira noa nei. Ma te mahita tonu e whiriwhiri me pehea tana kaupapa whakahaere mo tenei take. Mo te nuinga o nga karahe tirohia 9.4, a, katahi ka whakarapopoto i nga korero mai i 9.5. ki runga i te Tapiri 5.3.

Tapiri 5.1

Ko te mahi he whakahuri i enei wharangi korero kia kitea ai nga korero mo James Busby me te 'Declaration of Independence'.

Anei etahi korero hei awahina i a koe.

- Kaua e whakarereketia nga tau no te mea kei te tika tonu nga tau.
- Kaua e whakarereketia te taitara no te mea kei te tika tonu te taitara.
- Kaua e whakarereketia te takoto o nga kupu no te mea kei te tika te takoto o nga kupu.
- Tiwhiri: ❄️ 🗑️ ➡️ ko te tikanga o tenei ko T H E (he reta tuturu tonu te tikanga o ia tohu)

JAMES BUSBY AND THE DECLARATION OF INDEPENDENCE

1	IN THE 1830s, THERE WAS PRESSURE ON THE BRITISH GOVERNMENT TO INVOLVE ITSELF MORE IN NEW ZEALAND
2	THE BRITISH SENT JAMES BUSBY TO NEW ZEALAND IN 1833.
3	HE WAS NEW ZEALAND'S FIRST BRITISH RESIDENT.
4	BUSBY WAS INSTRUCTED TO KEEP THE PEACE IN NEW ZEALAND.
5	HE WAS NOT PROVIDED WITH MUCH SUPPORT TO DO HIS JOB.
6	HE WAS CALLED THE MAN O WAR WITHOUT GUNS.
7	ONE OTHER TASK HE HAD WAS TO HELP TO SELECT A

NATIONAL FLAG.

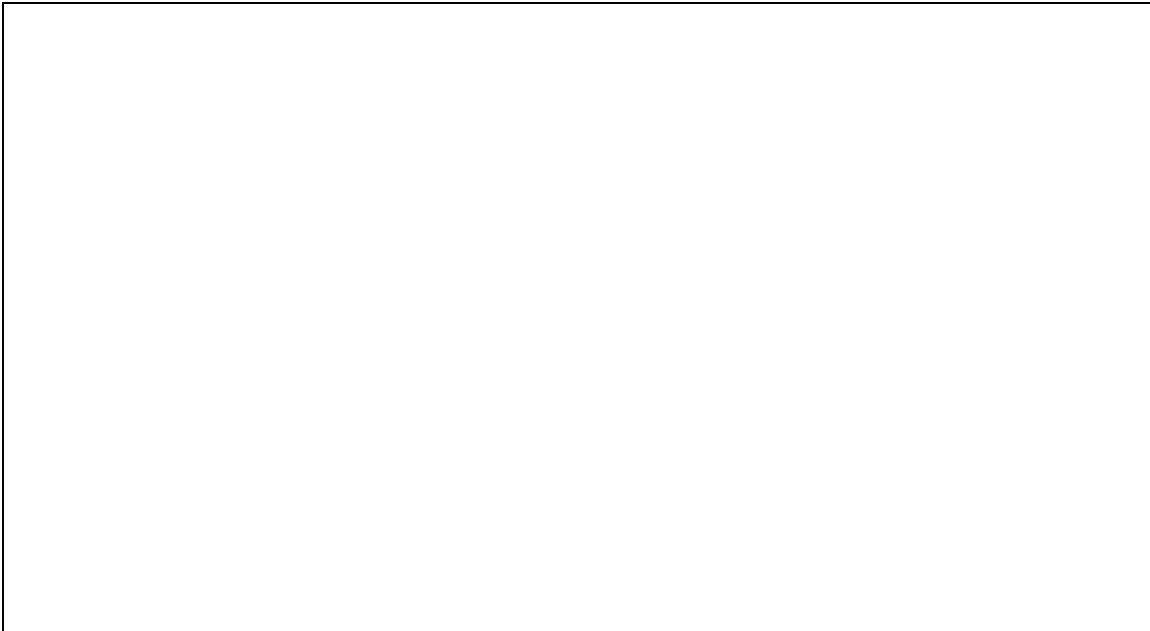
Tapiri 5.2

1. Whakaotia te wharangi korero e whai ake nei, ara, me hoatu nga kupu tika mo nga wahanga e watea ana.

TE HAKI TUATAHI O NIU TIRENI

Kare ke he _____ o Niu Tireni i te tau 1833. E hiahiatia ana tetahi kia taea ai e nga _____ te whakaatu i rehitatia ratau i tehea whenua. E akina ana nga kapene o enei kaupuke i N __ S ____ W ____ i Ahitereiria. No te tau 1834 e _____ nga haki i mahia ma Busby. Rua tekau ma rima nga tangata Maori o te _____ i tutaki ki a Busby ki tana kaenga ki te tohu ko tehea te haki.

2. Whakatatia mai he pikitia mai i te CD-ROM 9.3 o te haki tuturu, o te haki tuatahi hoki o Niu Tireni ki roto i te wahanga kei raro iho nei. Kia tika tonu te whakauru i nga kara tika o te haki, a, me te ahua hoki o taua haki.

Akoranga Tuaono: HE AHA TE TIRITI? HE AHA TE TAKE KA HIAHIA TATAU MO NGA TIRITI?

S.L.O Me waihangatia e nga tauira nga momo whakaaro e pa ana ki nga momo kaupapa i whakaaetia i waenganui i nga tangata, a, katahi ka whakamarama i te tikanga o ia whakaaetanga, a, katahi ka whakatinana i enei whakaaetanga ki nga momo noho a te tangata.

1. Hei timatanga mahi: Whakamaua a Tapiri 6.1 ki runga OHT. Me tuhi nga tauira i enei mahi ki roto i a ratau pukapuka mahi. Korerotia te tikanga o tenei take.
2. Whakamahia a Tapiri 6.2. Me whakaotia e nga tauira te pou watea tuatahi ki o ratau ake whakaaro tuturu.

Kia mutu te kokiri a nga tauira i tenei kaupapa, katahi ka whakahau i a ratau ki te whakamahi i te pukapuka tarai kupu, ki nga whakamarama ranei kei te rorohiko ki te whakapakari ki te whakamana ranei i a ratau whakamarama. He whakamarama ano hoki kei te wharangi i muri tonu mai i 6.2. Ma te mahita hoki e whakarite nga whakamarama e rite ana ki te taumata kua taea e nga tauira. Tuhia he kape o nga whakamarama ki roto i te pou tuarua.

Hei mahi whakamutunga me kimihia e nga tauira kia rua nga whakaaro tauira mo ia pouaka o te rarangi tuatoru. Me maaka a roopu enei mahi.

Tapiri 6.1

HE WHAKATAU, HE WHAKARITE NGATAHI, A, HE WHAKATATU HOKI I NGA REREKETANGA

Ia wa, ka ara ake etahi whakaaro rereke i waenganui o nga tangata, roopu, whenua ranei e pa ana ki etahi kaupapa.

Ko etahi o enei ahuatanga he tino whakahirahira ki te taiao, a, e pa ana hoki ki etahi whenua ahua tokomaha tonu. I etahi wa te kaupapa e pa ana ki nga putea moni tino pukahu rawa atu. Ki te kore mai enei, ka ara ake nga taupatupatu me nga tautohetohe i waenganui tonu o nga mema o te whanau, i o ratau hoa ranei.

Ka taea enei raruraru ki te whakatau haramarumarua noa, ara ma te ringaringa, a, me te tungo noa o te upoko e whakaae ana ki te kaupapa whakatau. Ka kore, akuanei pea he raruraru tino taumaha rawa atu ka pa i waenganui o nga iwi, i waenganui ranei o te taio, a, e ora ai, me tuhi he pukapuka whai tikanga i raro i nga whakaritenga a ture.

Tapiri 6.2

TE PEPA WHAKAMARAMA – ‘Tena me ringaringa taua’

Kupu	O Whakamarama	Te Whakamarama a te Pukapuka Tarai Kupu	Nga Tauira (Whakamahia ko nga kupu kei raro ake nei, a, ki te kore tena, whakamahia ahau ake kupu)
KANATARAKI			
TIRITI			
WHAKAAETANGA			

Nga Tauira Kupu Hei Kowhiritanga

1. He marena.
2. Te whakatutuki he aha, a, e hia te nui o nga tuku rawa ka whakaaetia i waenganui o nga whenua e rua.
3. Te whakatau me o matua te taima hoki ki te kainga.
4. Te whiri i nga rohenga i waenganui o nga whenua i te mutunga o tetahi pakanga.
5. He whakatau na to Kaunihera Tauira i whakarite.
6. Te hoatu mahi ma tetahi kamupene ki te hanga i to whare.
7. He wira.

Whakamarama Mo Te Tapiri 6.2

TE WHAKAAETANGA

He kaupapa whakahaere i whakaritea e nga roopu. He kaupapa whakaaro kotahi.

TIRITI.

He whakaaetanga i tau i waenganui i nga kawanatanga e rua, neke atu ranei, e pa ana ki nga kaupapa pera me te nohotahi i raro i te kaupapa hoahoa, i te kaupapa hokohoko ranei.

KANATARAKI / WHAKAAETANGA

He whakaaetanga i tuhia, a, e whai mana ana i raro i te ture, i whakaritea i waenganui o nga roopu e rua, neke atu ranei.

Akoranga Tuawhitu: HE AHA I TUHIA AI TE TIRITI

S.L.O Me ata tuhia e nga tauira he whiti whakamarama i nga ahuatanga na reira nei i tau kaha mai ai nga Ingarihi ki roto ki nga whakahaere o Niu Tireni.

1. Whakamahia a Te Tapiri 7.1. Kei roto i nga pouka te whakarapopototanga o etahi o nga take i aro nui mai ai nga Ingarihi ki roto ki nga whakahaere o Niu Tireni, a, tae atu hoki ki te whakaingoatanga o Hobson hei tarai i nga whakaaro tuatahi e pa ana ki te take hanga tiriti, a, ki te tuhi hoki he Tiriti. Ko nga nama kei te whakamutunga o ia korero ko nga wahanga e pa ana ki te CD-ROM, a, kei enei wahanga hoki te nuinga ake o nga korero me nga whakamarama.
2. Me tuhia e nga tauira he whiti hei whakautu i nga patai e whai ake nei.

He aha nga whakararu e pa ana ki Niu Tireni na reira nei i puta kaha ai te karanga ki nga Ingarihi ki a aro mai ki nga whakahaere o Niu Tireni?

3. Me whakaako nga tauira me pehea te whakatakoto tika i nga korero, a, kei te Tapiri 7.2. etahi kupu tauira hei awhina i nga tauira.

NB: Ma te mahita tonu nga tauira e awhina ki te mahi i enei mahi. Tena pea ma te whakahau i nga tauira ki te tuhi he korero ke atu i te tuatahi ratau e awhina i roto i tenei wahanga mahi. Anei etahi whakaaro hei awhina:

- Tuhia he whiti e whakamarama ana i to whanau.
- Tuhia he whiti e pa ana ki enei kupu “Taku tino pikitia _____”

**KUA WHAKAURUA ATU KI ROTO KI TE PUKAPUKA APITI HE
WAHANGA TUHITUHI E PA ANA KI TE MAHI
WHAKAMATAUTAU 7.3.**

Tapiri 7.1

He aha nga take na reira ra i akiaki nga whakahau ki nga Ingarihi ki a aro mai ki nga whakahaere o Niu Tireni?

Kei roto i enei e whai ake nei etahi o nga take/kaupapa e pa ana ki tenei ahuatanga:

TE NUI HAERE O NGA PAKEHA TURE KORE. (7)

KO TE HIAHIA ARAI ATU I NGA WIWI KI WAHO O NIU TIRENI. (7)

NGA PAKANGA A TE RAUPARAHA KI A NGAI TAHU. (8)

NA TE ROOPU MIHANA O TE HAHI I INOI AKU KIA ARO MAI NGA INGARIHI. (10)

TE KAUPAPA UTU MO MARION DU FRESNE.

KARE KE HE RAWA, HE AHA RANEI I TUKUA MAI KI A BUSBY KIA TAEA AI E A IA TE HOHOU I TE RONGOMAU, ARA TE MAHI I WHAKARITEA HEI MAHI MANA. (9)

KO TE N.Z. ASSOCIATION ME E.G. WAKEFIELD E HIAHIA WHENUA ANA HEI HOKO KI NGA HUNGA E WHAKANOHU ANA KI KONEI. (10)

E AWANGAWANGA ANA KI TE TOKOMAHA O NGA PAKANGA I WAENGANUI O NGA IWI.

ME TE MEA NEI KARE KE E TINO TUTUKI NGA AHUATANGA I RARO O TE DECLARATION OF INDEPENDENCE (9)

TE TOKOMAHA HAERE O NGA PAKEHA KEI NIU TIRENI (1500 I NGA TAU 1830s) (8)

NB: Ko nga nama kei ia pouaka e pa ana ki nga wahanga CD-ROM. Ka kitea ki konei etahi atu o nga korero.

Tapiri 7.2

ETAHI KUPU HEI AWHINA I TE TUHI WHITI

Ko te kowae he kaupapa panui korero. He kawa ano hoki to te kaupapa tuhi kowae.

Me whai waahi enei ahuatanga katoa ki roto i nga whiti katoa.

▪ HE WHIU WHAKAPUARE KORERO

Ko te whiu tuatahi tenei. Ma konei e whakamarama atu ki te kai korero he aha nga tino kaupapa o te whiu korero, ara, kei te kowae taura kei raro iho nei, ko te whiu whakapuare korero, he mea tuhi kia tino pango tonu te whakatanga o nga kupu.

▪ KO ETAHI WHIU TAUTOKO

Kei enei whiu korero te tinana o nga kowae. Kei konei hoki te ngako me te hohonutanga o nga korero me nga kupu tautoko hoki i nga whakaaro o te kowae. Tena pea kei enei wahanga ko nga take whakaaturanga me nga taura ara, kei te kowae taura kei raro iho nei ko nga whiu tautoko kei nga whakatanga kupu noa nei.

▪ HE WHIU WHAKAMUTUNGA

Koiane te whiu whakamutunga. Ka korerotia te kowae ara, te kowae taura kei raro iho nei he mea hahae o raro o nga kupu o te whiu whakamutunga.

HE WHITI TAUIRA

Kaupapa Korero: He aha i haere mai ai nga turuhi tokomaha ki Niu Tireni?

He tokomaha nga take i haere mai ai nga turuhi tokomaha ki Niu Tireni. I te tuatahi he whenua pai tenei mo nga hunga haerere no te mea ehara i te whenua maukino i te tangata. Tuarua ko te takoto o te whenua o Niu Tireni me te tino ataahua hoki o nga tirohanga whenua hei matakitakitanga ma te tangata. Kei konei hoki kei te whenua kotahi ka ahei te tangata ki te haere ki nga maunga, ki nga one, ki nga awa, ki nga roto me nga ngahere hoki. Mo te hunga hikaka e hiahia ana ki nga whakahaere a tinana pera me te 'bungy jumping' te 'jet boating', nga mahi hikoi, nga mahi whakarere papa ki runga huka, kei konei katoa te whenua mo ena momo mahi. No te mea he whenua iti noa a Niu Tireni ka taea e te hunga haerere te haere ki nga waahi tokomaha rawa atu i roto i te wa poto noa, a, ki te whai hoki i nga momo hakinakina katoa i roto ano i te wa poto rawa atu. He tino whenua pai tenei mo nga turuhi.

Tapiri 7.3

TE KAUPAPA MAKA PUKAPUKA APITI TUHITUHI

- 0** Te kowae kaore i mahia.
- 1** Te kowae i whakamatauria/ i whakapuakina, ahakoa kotahi noaiho te whakaaturanga tika, taea/he tokomaha nga henga.
- 2** He timatanga, a, he whakamutunga hoki to te kowae/ i whakapuakina, ahakoa e rua noaiho nga whakaaturanga tika i taea ehara ke i te kape o nga whakaaturanga/ e he ana etahi/he poto etahi.
- 3** He timatatanga to te kowae, he tinana, a, he whakamutunga hoki/he pai etahi o nga kaupapa i whakahuatia / i puta hoki etahi whakaahuatanga he, etahi whakaahuatanga ranei i mahue ki waho.
- 4** He timatatanga to te whiti, he tinana, a, he whakamutunga hoki/ he pai etahi o nga kaupapa i whakahuatia/ ko etahi whakaaturanga tautoko.
- 5** He timatatanga, he tinana, a he whakamutunga hoki/ he nui nga kaupapa pai i korerotia/ tokomaha tonu nga whakaaturanga tautoko/ he iti nei nga he/ he pai hoki ki te panui.

Akoranga Tuawaru: TE MAHI WARIU A ROOPU – ‘SNAPSHOTS KI WAITANGI’

S.L.O Me mahi a roopu nga tauira i roto i a ratau mahi whakahiato korero, a, ma a ratau kaupapa tuku korero hoki.

1. Tirohia Tapiri 8.1. Korerotia te wariu ki nga tauira. Whakaarohia te tiroiro ki te CD-ROM o 5 me te 6 o Pepuere 1840 (Wahanga 15-16) me mahi a roopu.

Me kii e rua pea nga wahanga katahi ano ka oti tenei mahi. Me whakawhiwhi hoki ki nga tauira nga mea katoa e hiahia ana, mo tenei mahi, a, me awhina hoki nga tauira i roto i enei mahi, karekoa, ki tera e pa ana ki a ratau kowhiritanga e rua. Tena pea ka hiahia nga tauira he awhina mo ratau. Ma to matatau ki a ratau e taea ai e koe ratau ki te awhina i nga mahi a roopu. Tena pea ko te hiahia, mahau tonu, e waihanga/ e whakahaere nga mahi a roopu nei.

Tapiri 8

TE MAHI WARIU

‘SNAPSHOTS’ KI WAITANGI

Te Kaupapa: Me whakaotitia e nga tauira nga kaupapa patapatai, ara, me kohikohi a katahi ka whakamahi i nga korero kei te CD-ROM, a, ka hanga i enei korero hei panuitanga a whatu. Me mahi tahi nga tauira, a, me totika hoki te mahi roopu ki te taha o etahi atu.

Me waihanga e nga tauira he korero ki te papa tuhituhi, ara, he ‘Snapshots’ mo nga ra e rua, ara te 5 me te 6 o Pepuere 1840 kia tiro atu ai te tangata, a, ka ahei ratau ki te pohewa he aha nga ahuatanga i heipu i te ra i mua atu, a, me te ra hoki i muri mai i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi.

Kaupapa Whakamatau:

Na te mea he wahanga kohikohi korero tenei, ka whakamatautia nga tauira ki enei ahuatanga:

- Te mahi kōhi korero.
- Te mahi panui korero.
- Te mahi a roopu me te whakamahi ngatahi i nga mohiotanga katoa. (Te Whakamataua a Whakatipuranga)

Te Mahi Tuatahi

1. Tirohia te CD-ROM (Nga Wahanga 15 me 16).
2. Tirohia, a, ka tuhi hoki i nga tino korero i heipu i roto i nga ra e rua. He pai tonu pea kia neke atu ki te kotahi o tirohanga ki te CD-ROM. Whakamahia a Tapiri A, hei awhina i a koe.

Te Mahi Tuarua

1. Kimihia kia toru ake nga tangata hei mahi i to taha. Ma to mahita koe e awhina.
2. Me kororerotia e to roopu he aha ki o koutou whakaaro nga tino ahuatanga tekau i pa. Whakamahia o kohinga korero, a, kia whai whakaaro hoki mo nga whakaaro o etahi atu o to koutou roopu. Tuhia ki Tapiri B a koutou whakataua mo nga wa tekau tino rongonui rawa atu.
3. Ma te roopu e whiriwhiri ma wai e whakaatu he aha te rongonuitanga o ia wa. Tena pea ma te mahi takitahi ka taea e koutou te whakaoti kia rua kia toru ranei nga wa rongonui. Heoi ma koutou e whakataua nga wawahitanga mahi mo to koutou roopu. Tirohia te whakaatura e whai ake nei, no te mea me whakaingoatia e koutou hei wharangi taitara mo a koutou korero, a, he ingoa hoki mo to koutou roopu.

Te Mahi Tuatoru

1. Ma ia tangata tonu e hanga he 'Snapshots' mo ia ahuatanga a i heipu kia mahorahora hoki o whakaaro, a, kia marama hoki. Whakamahia nga mea toi, nga kara, nga muka, nga whakatakotoranga kaupapa me nga momo reta.
2. Whakakaupapatia te whakatakotoranga e whai ake nei.

Te Mahi Tuawha

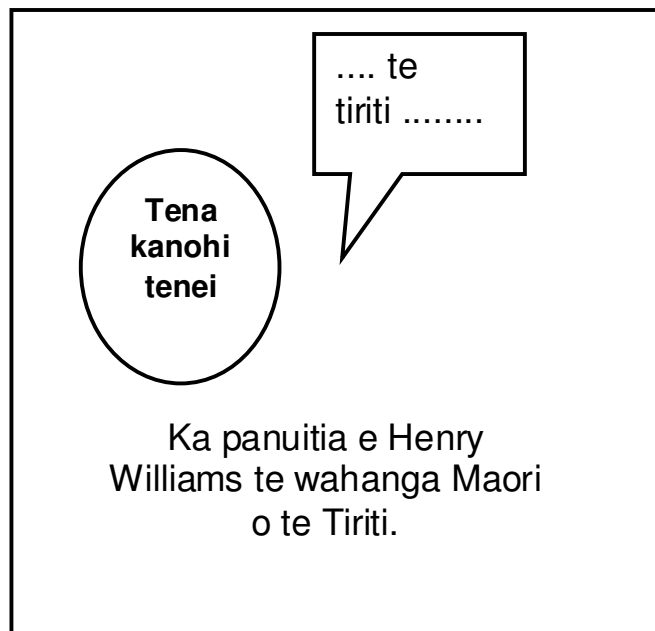
1. Ko te hiahia kia oti i a koe he Whakamatautau-a-Whakatipuranga mo ia mea o te roopu.

TE WHAKATAKOTORANGA

- Me whakamatakitaki nga 'Snapshots'/ me whakata ki runga ki te pepa A4.
- Kua e neke atu i te tekau nga kupu mo ia 'snapshot' ko te whakaupoko nei tetahi wahanga o aua kupu tekau.
- Tena pea he whakaaturanga.
- Me whakairi nga snapshots ki runga i te pakitara me whakairi mai i te ahuatanga tuatahi, a, tae noa ki te ahuatanga whakamutunga o ia snapshot, a, me whakatakoto he whakaupoko mo ia snapshot, ki kore tena me puru ki roto i nga Clear File mai i te mea tuatahi ki te mea whakamutunga, a, me whakaingoa he taitara mo te wharangi.
- Tukua atu nga pepa katoa i whakamahia, ara, Tapiri A me Tapiri B tae atu ki te kaupapa Whakamatau-a-Whakatipuranga.
- Ka penei pea te ahua o te 'Snapshot'.

Tapiri A

NGA TUHINGA XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX TE TAKE WARIU

Te ingoa o tetahi tangata rongonui.	I heipu tenei i te 5, i te 6 ranei o Pepuere?	Korerotia mai nga korero mo tenei tangata – tana mahi/ tana iwi/ tana ahua/ tana pakeke.	Na tenei tangata i aha?	He aha ki o whakaaro i noho ai tena hei tino kauapapa?

Whakaingoatia te tino ahuatanga i te wa ranei i heipu.	I heipu tenei i te 5, i te 6 ranei o Pepuere?	I heipu te aha?	He aha ki o whakaaro te mea nui rawa atu?

Tapiri B

NGA AHUATANGA TEKAU MO NGA KORERO MO TE PAPA TUHITUHI

NGA NAMA MAI I TE TIMATANGA KI TE MUTUNGA	NGA WHAKAMARAMA O NGA AHUATANGA I HEIPU
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	
8	
9	
10	

Tapiri 8.2

TE PUKAPUKA APITI –A-WHAKAMATAU HOKI I NGA ‘SNAPSHOTS’ I WAITANGI

Ka wariutia tenei wahanga patapatai i runga i te Kaupapa Kohi Korero (Collecting Information), te Panui Korero (Communicating Information), me nga kaupapa tangata, a, me te kaupapa mahi tahi o nga tohungatanga (Social and Cooperative Skills). Ma te mahita e wariu nga mea tuatahi i raro i te kaupapa mahi-a-roopu (kare ke he rereketanga o nga maka ka whakawhiwhia ki ia taurira) a, ko te mea whakamutunga ko te Whakamataua-a-Whakatipuranga.

TE KOHIKOHU KORERO (Tirohia Te Mahi Tuatahi me Te Mahi Tuarua)

- 0 Nga mahi kare i mahia/ tukua ranei.
- 1 Nga mahi i whakamatautia.
- 2 Nga mahi kare i tutuki/ nga wahanga kare nei he kiko ka whakanuia/ nga kaupapa tino nui i mahue ki waho/ nga kowhiritanga kare i tika.
- 3 Nga mahi i tutuki ahakoa kare i tino hohonu nga korero/ a, he kore take etahi o nga kowhiri/ kare hoki nga kowhiri i te tika.
- 4 Nga mahi i tutuki i raro i nga kowhiri tika, me nga tino kowhiri hoki.
- 5 Nga mahi i tino tutuki tae atu ki hohonutanga me te tika o aua mahi/ te tino tika hoki o nga kowhiri.

TE PANUI KORERO (Tirohia te Mahinga Tuatoru – Tuku Korero)

- 0 He mahi kare i mahia/ tukua ranei.
- 1 He mahi i mahia, a, he mahi hoki i tutuki nga ‘Frames’ e rima.
- 2 Te hanga i te mahi ‘Storyboard’/ i oti e waru nga ‘Frames’/ kare he hohonutanga/ nga henga/ tino he rawa atu te whakatakotoranga-a-whatu.
- 3 Te hanga i te mahi ‘Storyboard’/ e tino whai waahi hoki etahi o nga kaupapa a, he tino tika hoki te hohonutanga o nga kaupapa/ he pai hoki nga kitenga a kanohi i whakauturia.

- 4 Te hanga i te mahi 'Storyboard' / i oti katoa nga 'Frames' tekau / he rawaka hoki nga korero, a e hangai ana nga korero, a, he tika hoki te hohonutanga o nga korero.
- 5 Te hanga i te mahi 'Storyboard' / i oti katoa nga 'Frames' tekau / kua taea hoki te hohonutanga o nga korero ma reira nei e panui tika nga korero kua kohia / he tino pai rawa atu hoki te whakaaturanga-a-whatu.

NGA KAUPAPA A IWI ME NGA MAHINGA TAHITANGA O NGA TOHUNGATANGA

Me wariutia e nga taurira era atu o nga mema o to ratau roopu. Me whai whakaaro ratau ki nga painga o nga mahi o nga hunga o tona ake whakatipuranga, a, tae atu hoki ki te ahua o to ratau mahi tahi i roto i te roopu. Me whai whakaaro mo enei ahuatanga e whai ake nei:

- I tutuki ano i te mema nga mahi i te wa i whakaritea?
- I awhina, a, i tuku whakaaro ano te mema tae atu ki te whakatutuki i nga mana whakahaere?
- I mahia tika ano e te mema nga wahanga mahi i whakaritea mana?
- I whakapakari ano te mema, a, i tautoko hoki i etahi atu o nga mema o te roopu?
- He pehea te pai o ana mahi, a, o ana whakaotinga mahi ranei?
- Ka hiahia ano koe ki te mahi tahi i te taha o tenei tangata?

- 0 Kare ke ana awhina / kare i oti nga mahi i whakaritea hei mahinga.
- 1 I whakamatautia nga mahi i whakaritea / he iti ana awhina ki nga mahi a te roopu.
- 2 I awhina ki nga mahi a te roopu / i tutuki hoki etahi o nga mahi i whakaritea.
- 3 I tutuki nga mahi katoa i whakaritea / ko te nuinga o te wa ka awhina, a, ka whakakaha hoki i te roopu.
- 4 I tutuki pai nga mahi katoa i whakaritea / ko te nuinga o te wa ka tautoko, a, ka whakakaha hoki i te roopu.
- 5 I tutuki tino pai rawa atu nga mahi / a ka tautoko ka whakakaha hoki i te roopu i nga wa katoa.

Akoranga Tuaiwa: HE AHA AKE TE KORERO A TE TIRITI?

S.L.O	Me karawarawatia e nga tauira te rereketanga i waenganui o te wahanga Maori me te wahanga Pakeha o te Tiriti o Waitangi, a, katahi ka kimi te nuinga ake o nga korero mo te hainatanga.

1. Me karawarawatia e nga tauira te wahanga Pakeha me te wahanga Maori o te Tiriti. Whakamahia Tapiri 9.1. Ko nga wahanga tika o te CD-ROM ko te Wahanga 13 me te Wahanga 14.

Kei te nuinga o nga kura nga kape o te wahanga Maori-Pakeha o Te Tiriti. Ka pai mena ka whakapiritia enei ki nga wahanga o te ruma, a, ka kore mai tenei, me hoatu he kape hei korero ma nga tauira. Tena pea he uaua rawa te reo mo nga tauira, na reira me awhina ratau.

Ko te mea pai ko te whakawhitiwhiti korero, kia kua ai e poraru nga whakaaro, e hemanawa ranei i enei mahi. Ka taea te whakaoti a roopu tenei panuitanga (ki runga o te papa tuhituhi, i te OHT ranei), katahi ka kape ki roto i nga pukapuka mahi. Ma te mahita e whakamatau nga taumata o ana tauira.

2. Whakaotia nga mahi Tika/He kei Tapiri 9.2

Tapiri 9.1

Whakamahia nga wahanga 13 me 14 o te CD-ROM hei whakaoti i te wahanga kei raro iho nei:

HE AHA AKE TE KORERO O TE TIRITI?

Kei raro iho te wahanga nei etahi korero ma reira koe e awhina.

TE TEKIHANA O TE PEPA NEI	TE WAHANGA PAKEHA	TE WAHANGA MAORI	NGA POHEHETANGA TERA KA PUTA
Wahanga 1			
Wahanga 2			
Wahanga 3			

Wahanga 1:

- Ka tukua e nga rangatira te tino rangatiratanga tuturu ki te Kuini o Ingarangi. Ko te tikanga ia o tenei ka noho ko nga Ingarihi nga kaiwhakarite tikanga, a, te mana hanga ture hoki.
- Ka whakaae nga rangatira ma te kuini o Ingarangi e kawana nga whenua.

Wahanga 2:

- Ka mau tonu i nga Maori te rangatiratanga o o ratau whenua me a ratau taonga.
- Ka mau tonu ki nga rangatira te tino rangatiratanga o o ratau whenua, o o ratau ngahere me a ratau tauranga ika.
- Mena ka hiahia te Maori ki te hoko i o ratau whenua me tapae atu ki te Karauna i te tuatahi.
- Ka watea te Maori ki te hoko i nga whenua kare e hiahiatia ana e ratau ki te Kuini.

Wahanga 3:

- Ka riro mai i nga Maori nga mana me nga painga katoa kei nga iwi o Ingarangi.
- Ka riro mai i nga tangata katoa o Niu Tireni nga mana me nga mana whakahaere katoa pera me era kei Ingarangi.

NB: No te 6 o Pepuere, ka tuhia e Henry Williams he kupu korero i runga i te tono a Hobson e mea ana ka tautoko nga Ingarihi i nga kaupapa pono mo a ratau whakahaere. Na Bishop Pompallier tenei tono, a, e kii ana ko tenei te wahanga tuawha o Te Tiriti.

Tapiri 9.2

Whakamahia nga korero kua puta ke hei whakautu mena he 'tika', he 'he' ranei enei korero.

HE WHAKAMATAU I TE TIKA I TE HE RANEI O NGA KORERO

1. Na Edward, te tama a Henry Williams, tana papa i awhina ki te whakamaori i te Tiriti.
2. Ko te tunga o William Hobson he 'British Resident'.
3. Na William Hobson i panui te wahanga Pakeha o Te Tiriti ki te whakaminenga rangatira i te 5 o Pepuere 1840.
4. I whakahe a Hone Heke, Tamati Whakanene me Patuone te kaupapa haina i te Tiriti.
5. I whakamaui e Hobson ana kakahu heremana ki te hainatanga o Te Tiriti.
6. Ko William Colenso te katipa whakata o Te 'Church Missionary Society'.
7. Ko Patuone te tangata tuatahi i haina i Te Tiriti.
8. Ko te ra i whakaritea hei hainatanga i te Tiriti ko te 7 o nga ra o Pepuere, engari he mea neke ke mo te 6 o nga ra o Pepuere.
9. I roto i nga marama e whitu i muri mai o te hainatanga i Waitangi, ka kawea nga kape o Te Tiriti ki nga topito o te motu kia hainatia.
10. Neke atu i te ono rau nga rangatira i haina.
11. O te nuinga o nga rangatira i haina i te Tiriti, ko te tokomaha o ratau i haina i te wahanga Pakeha.
12. Ko nga iwi nunui me o ratau rangatira kare i haina i te Tiriti.
13. Kare te Tiriti i kawea ki nga topito katoa o te motu.
14. No te mea i haina te nuinga o nga rangatira i Te Tiriti ka taka katoa nga rangatira kare i haina ki raro i tenei whakaaetanga.

Akoranga Tekau: NGA TURE I MURI MAI I TE TAU 1840 A ME TE WHAKAUTU HOKI A NGA IWI MAORI.

S.L.O	Ma nga taura e whakamarama nga ture i whakatinanatia i muri mai i te haingatanga o Te Tiriti, a, katahi ka rekoata i nga taura e pa ana ki te whakautu a nga Maori ki enei mahi.

1. Me kapetia e nga taura te whiti e whai ake nei ki roto i a ratau pukapuka mahi.

I muri mai i te hainatanga o Te Tiriti o Waitangi, manomano nga tangata i haere mai ki Niu Tireni ki te kimi he oranga hou mo ratau, a, he whenua hoki mo ratau. Na tenei tino hiahia whenua ka hanga e nga kairangapu nga ture kia riro mai ai nga whenua e hiahiaia nei. Na konei i ngaro ai i nga Maori te tokomaha o o ratau whenua me nga painga hoki ka riro mai i aua whenua.

2. Tirohia te Wahanga 18 kei te CD-ROM whakaotia te Tapiri 10.1
3. Tirohia te Wahanga 19 kei te CD-ROM whakaotia Tapiri 10.2

Tapiri 10.1

Tirohia te Wahanga 19 o te CD-ROM. Whakakiia nga waahi watea o te wahanga kei raro iho nei.

NGA WHAKAREREKETANGA I NGA TURE I MURI MAI I TE HAINATANGA O TE TIRITI

TE INGOA O TE TURE	TE TAU	NGA WAHANGA	NGA PANGA KINGA MAORI
Constitution Act		Ko nga tangata tane anake neke atu i te rau tekau eka ona whenua, ona whenua riihi ranei ka ahei ki te pooti.	
	1862		Na te hanga taitara takitahi mo te whenua i ahei ai te hoko whenua. Ka ngawari ke atu hoki ki nga kaihekohoko ki te hoko whenua.
Suppression of Rebellion Act		Ka ahei te Kawana ki te hopu, ki te mauherehere i te tangata e kiia ana he tangata whakakeke, kare ke i whakawatia e te kooti.	
	1863		I whakamahia te Ture hei muru i te toru miriona eka o nga whenua o te iwi o Waikato.

Tapiri 10.2

Whakaotia te wharangi e whai ake nei ma te whakamahi i te Wahanga 19 o te CD-ROM koe e awahina (kua oti ke te mea tuatahi).

HE AHA TE WHAKAUTU A TE MAORI KI NGA WHAKAREREKETANGA I NGA TURE?

MAHI TUATAHI I hea? Pewhairangi Nonahea? 1943/44 Ko wai? Ko Hone Heke I heipu te aha? I whakapono a Heke kare Te Karauna i te whakahonore i Te Tiriti. Ka turakina e a ia te pou haki i Waitangi, he tohu no tana riri. Ka whakaturia, ka topea anotia e a ia. No te mea ko Heke te tangata tuatahi ki te haina i te Tiriti, ka tino mana rawa atu tana riri.	MAHI TUARUA I hea? Nonahea? Ko wai? I heipu te aha?
MAHI TUATORU I hea? Nonahea? Ko wai? I heipu te aha?	MAHI TUAWHA I hea? Nonahea? Ko wai? I heipu te aha?

Kapetia, a, katahi ka whakaoti i enei i whai ake nei

Ka tino porearea haere nga Maori no te mea ki o ratau whakaaro kei te whakataurekarekatia te _____. He tokomaha nga ahuatanga i pa i te tau 1840, a, ka puta hoki he _____ i nga tau 1860s. He nui rawa nga whenua

i ngaro. Hei whakautu mo tenei ka whakaturia a _____ i te tau 1853 hei _____ Maori tuatahi. Koiane te timatatanga o te _____.

Akoranga Tekau Ma Tahi: TIROHIA ANO

S.L.O	Me tirohia ano e nga tauira nga mea kua akona e ratau i raro i te upoko korero nei.

1. Whakamahia nga Wharangi Akoranga 1. Me whakahou/ whakarereke/ tapiri atu/ whakakore i nga korero. Kare hoki he whakahau mo tetahi pukapuka hou. Ma te kaupapa whakarereketanga (pea!!!) e whakapakari ake te mohiotanga o nga tauira ki tenei akoranga mai i te wa i timata ai ratau ki te ako mo tenei Upoko Korero.
2. Me whakaingoatia e nga tauira kia rua nga kaupapa mahi mai i Tapiri 11.1 hei whakatutuki i tenei upoko korero.

Tapiri 11.1

Me nga taura e whakaingoa _____ o enei e whai ake nei he whakatutuki:

TE TIRITI O WAITANGI – NGA MAHI HEI KOWHIRITANGA

1. Whakaotia nga kaupapa A – Z
Anei he taura: A bel Tasman
                              B usby
                              C ook
                              D eclaration of Independence
2. Hanga he 'Wordsearch', e pa ana ki etahi rua tau kupu tino rongonui mai i tenei upoko korero.
3. Whakaingotia ki runga ki tetahi mapi watea te wahi me te ingoa o etahi kainga tekau, a, kainga rongonui hoki i whakaingotia i roto i tenei upoko korero.
4. Toroatia he pikitia o tetahi pouaka (pahi). Whakaarohia he aha nga taonga tekau hei puru atu ki roto i te pouaka ma reira nei e tohu nga tino kaupapa tika a, kaupapa rongonui hoki/ nga take/ nga tangata hoki i korerotia i tenei upoko korero (whakamaramatia mai te take i whakaingoa ai koe i tena mea, i tena mea) e.g. mowhiti (Henry Williams), a, mapi o Niu Tireni (James Cook) me era atu.
5. Tuhia tahau ake Tiriti o Waitangi. Mena ko koe a Hobson he aha nga mea tera ka tuhia e koe? Kia maumahara hoki ki nga mea i akona e koe.
6. Tuhia he whiti, he ingoa nei hei kupu korero, a, ko te reta tuatahi o taua ingoa hei timata i etahi atu ingoa, mahi, he aha ake ranei. Anei te taura i te reo Pakeha, a, ko te kupu ko Waitangi.

W halers, sealers and businessmen came,
A dding to New Zealand's growing fame.
I t did not take long for tensions to grow,
T o missionaries British involvement was slow.
A fter a while, William Hobson sailed in.
N ow would problems die and harmony win?
G uarantees, duties, partners and Queen,
I t's a pity the Treaty's faults were not foreseen!!

---

7. Me kii ko William Hobson koe.

Na, tuhia ki to rataka he korero mo enei korero:

- Te ra i tae mai ai te tono ki a ia kia hanga he pukapuka e panui ana i nga ahuatanga hanga tiriti.
- Te ra i hanga e a ia he pukapuka e panui ana i nga ahuatanga hanga tiriti.
- Te ra i mua atu i te hainatanga o Te Tiriti.
- Te ra o te hainatanga o Te Tiriti.